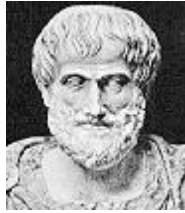


ADAMEC JIŘÍ
FILOSOFICKÝ SEMINÁŘ
KATEDRA TEORIE



**NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE
A JEJÍ PŘÍNOS MODERNÍ
PSYCHOLOGII**

Brno 2018

**NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE
A JEJÍ VYUŽITÍ V MODERNÍ
PSYCHOLOGII**

Jiří Adamec

Brno 2018

© Adamec Jiří
Filosofický seminář – katedra teorie
ISBN 978-80-87234-72-3

*Poupě mizí rozvinutím květu a plod nastupuje na místo
květu jako pravda celé rostliny.
(Hegel)*

Ú V O D

Myšlením se člověk probouzí k radosti života. Jeho přičiněním si přibližuje svět svého okolí, stává se jeho vědomou součástí. Myšlením se člověk stává svobodným v možnostech volby. Pro tento úkol se učí samostatnosti. Svobodou zůstává sebe v osobnosti, altruismu, kulturou vystupování. Není to však úkol chvilkový. Přetrvává po celý život. V každém okamžiku, ke každému člověku, věci, rostlině i zvířeti. Dokonce i k vlastním myšlenkám. Intrapsychický proces spoluzahrnuje, vedle myšlení o volbě života, rovněž spolupůsobení ve vztazích, intersubjektivitu. Tato výplň lidského bytí, toto jsoucno, které ví o sobě samém, se z těchto darů přírody může dokonce radovat, vážit si jich. Stejně tak může jejich jinakostí nastavení a působení v sobě samém trpět vlastní existenci, až k nesnesitelnosti, s otázkou, proč vlastně být? Někdy stačí změnit myšlení pouhou vůlí, aby se člověk povznesl nad tíseň a žal, jindy je tomuto úkolu prospěšný prostředek v podobě léku, jímž se navrátí nadhled a ochota pokračovat v započatém díle - na sobě samém. Život je usilování o lepší bytí. Čemu všemu však nutno porozumět, aby se toto bytí stalo člověku pozitivně přístupným? Všemu, co pojme tento lidský rozum, ať už je to cokoliv v dostupnosti jednoho člověka, v nároku nevyhýbat se pravdě bytí, v modu pozitivivity smíření, že jsoucno je vše, tedy i negace mnohého, s čím je třeba nesouhlasit, postavit se vůči tomu v aktivitě, *kritice* či nesmlouvavosti vůči plochému rozumaření, *kteřá chce* a má podporovat smělost přijímání nového. Myšlení má člověka vést k neustálé pochyb-

nosti, duševní seberekonstrukci postupnými reformami. V dalším je to i poukaz v nutnosti, nebát se myslet, neboť filosofie je myšlením, tedy systematicky pojmovým přístupem ke skutečnosti.

Německá klasická filosofie: 1781 - 1831 (Immanuel Kant, Johann Gottlieb Fichte, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling a Georg Wilhelm Friedrich Hegel) staví lidské myšlení na těch rozumných základech, které se neobávají spekulace. Metafysika zde plní úkol ideálu. Francouzská revoluce (1789 – 1794) na ideál pozapomněla. Přes všechnu praktičnost bouřícího se rozumu, nedala šanci k budoucnosti. Nevymezovala horizonty ke změně myšlení. Svrhla mocné, nažrala se z plných sýpek – a co dál?! Němečtí filosofové vrací myšlení jeho vážnost. Existenci je třeba promýšlet. Samo žití je pouhá spotřeba. Pryč s revolucí! Kdo, nebo co, má ale potom nastat, co by zůstavitel pravdy, když i vydobývání pravdy lidem na bariádách nepřináší užitek v takové dlouhodobosti, s níž se k provolávání hesel: rovnost, svornost, bratrství přistupovalo? Je to opět jen a pouze rozum člověka. Je to zase ta stejná otázka s výzvou, promyslet vlastní dějiny znovu, od začátku. Jenže co se má stát oním novým impulsem ke změně? Velké dějinné celky se ukázaly být pouhou formou existence. Nezbývá tedy, než-li se opět zamyslet nad člověkem. Ale nad kterou jeho částí? Patrně nad jeho myšlením. Zamyšlení nad myšlením se ukazuje jako východisko. Ovšem není to východisko, které by poskytovalo návody, jak myslet a žít. Je to filosofie odhalující myšlení v detailu zaujímání postoje k sobě samému. Filo-

sofie vědomí, filosofie sebevědomí. Tento vynález vnitřního já, který latentně polemizuje s René Descartem, pozvedl jednou pro vždy ono myšlení o myšlení na technologii logického třídění kroků, které k myšlení vedou, myšlení rozvíjí, případně myšlení vylepšují již jen tím, že se v tomto přístupu odhaluje rovněž účinné sebepochope- ní v souhrnu bytí, Já, co by existenciální události.

Tato hlediska jsou významná historicky. Naším úko- lem však bude, vyzdvihnout takové detaily v myšlení o myšlení německých filosofů daného období, které se staly samozřejmou součástí té hlubiny člověka, jež se nazývá duší, psychikou, tedy oněmi nejasnými pojmy, o kterých se domníváme vědět jen občas něco konkrétního. A přes- to v pokračující pouti svými vlastními dějinami, člověk tuto hlubinu, německou filosofií stále zaopatřuje více a více detailními poznatky. Jak se totiž ukazuje, vědomí je pouhá nahodilost mezi spánkem a bděním. Nahodilost v tom smyslu, že nutnost mít vědomí, není nikde psána. Tedy alespoň takové vědomí, které nutně vede do intelek- tuálních subtilností. Člověk si bez intelektu patrně může vystačit, tedy prožít život, aniž by nutně sebevědomí uchopoval jako míru spokojenosti. Duševní bytí se sebe- vědomím nepočítá tak, jak s ním počítají ti, kdo se sebe- vědomím, ať už jakkoliv zaobírají. Sebevědomí je pouhý terminus technicus pro kategorii – člověk. Tato zvláštnost je součástí kognice. Uvědomování si reality, ještě nenutí mít vědomí sebe sama.

Jiří Adamec

Venezia – o Velikonocích 2018

§1. IMMANUEL KANT (1724 – 1804)

Významným přelomem v dějinách filosofie, jakož i v dějinách kognitivní psychologie bylo vydání knihy *Kritika čistého rozumu* (1781). Immanuel Kant v ní ohlašuje probuzení z dogmatického spánku v té době převládající Descartovy a Humovy filosofie. Oba se stavěli vyhraněným způsobem k noetice. Descartes (zemř. 1650) svým racionalismem vynášejícím dále rozum za jediné kritérium poznání i chápání sebe sama; Hume (zemř. 1774) zásadním důrazem na smyslový kontakt s realitou a asociálním důrazem k poznání, jako akovému. Kantův přístup otevřel prostor do zcela nových oblastí. Poznání je pouhé rozvíjení vrozených vlastností rozumu. Těmito vlastnostmi je to, co sám nazývá apriorní možností přístupu. Jsou to vrozené dva nejobecnější principy na nichž je jsoucnost nesená: čas a prostor. Veškerý poznávací proces člověka, aby měl shodu s vnější realitou, musí čas a prostor předpokládat. Pouze tak se lze ptát na to: kolik je hodin (?), nebo klást např. otázku: kam jdeš? Samozřejmě, že Kant směřuje mnohem hlouběji. Čas je podmínkou bytí i když bytí není žádný reálný predikát; bytí je pouze myšlenka. Proto i čas nevystupuje reálně, ale pouze jako možnost tohoto bytí. Stejně tak je to s prostorem. Je pouze myšlen, což znamená, že tak jak si jej představujeme existuje opět ve smyslu souhrnu nějaké zkušenosti. Přesto pod jejich vlivem (prostoru a času) utváříme pro sebe zkušenost se světem a v tomto provázání jej označujeme jako realitu. Více než tento apriorismus (předpoklad času a prostoru jako podmínky bytí) je člověku realita přístup-

ná prostřednictvím jevů, které z apriorního chápání prostoru a času na něj působí. Tato jevová skutečnost v člověku zakládá představy, které opět apriorním způsobem porovnává a následně z nich sestavuje svoji zkušenost se světem. Ve filosofii a teorii poznání tak půjde Kantovi předně o to ukázat, za jakých podmínek lze takové subjektivní názory objektivizovat. Tedy půjde mu o vymezení oblasti poznání způsobem, kdy bude možné interpretovat skutečnost tak, jak je shodná sama se sebou a nikoliv s našimi pouhými představami o ní.

V oblasti určení prostoru a času jako apriorní podmínky poznání Kant vymezil problém velmi správně. Naopak úkol objektivace poznání je smělý, leč víme, že o podobný přístup je v předmětu teorie poznání zájem v podstatě od Aristotela, až po současné logicko filosofické interpretace bytí, např. u Fregeho, Husserla, Wittgensteina, Poppera a dalších.

Nyní se můžeme podívat na to, co tento významný objev (byť je pouhým fragmentem v celém myšlenkově bohatém díle) Kantovy filosofie přináší moderní psychologii?

Kantovo založení apriorismu ve filosofii inspirovalo také psychology. Úvahy, které se v tomto smyslu odvíjely směrem k vědám o duši, obsahovaly důležitý moment spočívající v tom, že to, co předpokládal Kantův apriorismu, mohlo být použito také jako výchozí myšlenka k propracování psychologického diagnostikování. Normou duševního zdraví je právě tento apriorismus (orientace v čase a prostoru). Čím nižší schopnost má individuální vě-

domí stran možnosti zvědomovat se k časoprostorovému sebeprolínání, zejména vnější realitou, o to hůře je zvládnána koncepce osobní empatie stran působících souvislostí. Rozviňme si tuto okolnost detailněji.

Aristotelem nadhozené a do Kantovy doby plně respektované otisky počitků do lidské duše zde přestávají, co by znamení zkušenosti, platit ve své striktní podobě. Dynamický proces, který Kant svým pojetím apriorismu nadhazuje (tedy nikoliv pouhá mechanika v teorii odrazu, ale dynamický vývoj, jenž dané realitě vždy nemusí odpovídat očekávanými reakcemi), otevírá cesty poznání, jak v kognitivní psychologii, tak v psychodiagnostice (a tedy i psychopatologii) novým směrem. V pohledu na duševní nemoc se tady začíná velké dobrodružství. Je totiž ještě stále v Kantově době a dlouho po ní otázkou, co charakterisuje vnitřní svět psychicky narušeného člověka? U lidí se schizofrenií byl jako diagnostické vodítko spatřován jejich vnější projev, spočívající v neshodách mezi prostředím, jeho požadavky a jemu neodpovídajícímu chování pacientů, kteří tak na sebe poutali pozornost. Kantovo prostorové téma zde můžeme využít tím způsobem, že předpokládaný způsob odpovídajícího chování jinak duševně zdravého člověka schizofrenik překračuje, až na samu hranu jeho popření. Tam kde se duševně zdravý jedinec s prostorovou přítomností setkává na podkladě sebemotivace a volby prostředků pro překonávání překážek, schizofrenik naopak zcela selhává a vůči takovým nárokům vystupuje v úplné opozici. Jinými slovy, chová se podivínsky, neboť projevuje vůči realitě zejmé-

na sobě neprospěšné aktivity (pobíhá, směje se, napodobuje zvuky zvířat nebo strojů, grimauje se, či postává, sedí, nebo se válí po zemi, strhává ze sebe šaty, případně je fyzicky nebezpečný svému okolí – tedy v onom extrémním případě, takto projevované schizofrenie). Znamená to tedy, že schizofrenik, jehož podstatou nemoci je život v psychotickém režimu (blud – nevyvratné přesvědčení; halucinace – smyslové klamy), se s daným časem a prostorem v úseku projevu nemoci neshoduje a podléhá právě některému z jmenovaných psychostických vlivů, co by motivům jednání. V současnosti se tyto poznatky ve vlastní podstatě nejen u schizofrenie, ale také jí napodobujících duševních onemocnění (demence, Alzheimerismus, Parkinsonismus) využívají v rámci základního vyšetření kognitivních funkcí: ukažte na těchto hodinách, prosím, kolik je hodin; nastavte hodiny na tři čtvrtě na jednu; ve kterém jsme poschodí; kolik kostek je na stole?

Vedle těchto poznatků, Immanuel Kant rovněž vyzvedává nutnost zabývat se tzv. kategoriemi čistého rozumu. Myšlení není, dle něj možné, pokud si neosvojí subsumci, nebo-li podřazování dosažených poznatků vždy pod určitý stupeň zkušenosti, které bylo už předem dosaženo. V lidském poznání je v rámci kognitivních funkcí spolupůvodně zejména trojí způsob, jak je s dosaženými poznatky zacházeno. Za první představují jistotu poznání (asertoritu), nebo za druhé možnost, že poznatky jsou platné, stačí je pouze ověřovat, no a za třetí jsou poznatky a naše soudy o nich problematické, neboť trvale vykazují nově se vynořující rozpory pro to, aby mohly být pova-

žovány za přínos; i přesto se s těmito posledními v rámci rozvoje kognice počítá, neboť často v rámci kladených otázek a odpovědí, i když nejméně jistých závěrů, umožňují tyto problematické soudy nahlížet první dva (jisté a dokazatelné) v nových, potvrzujících souvislostech. Kant, aniž by si toho patrně byl plně vědom, odhalil základní princip logiky myšlení, aniž by pro to musel použít Aristotelovy zákony myšlení. Nebo jinými slovy, logika myšlení se neodvíjí podle předem daných zákonů, ale podle předem dané zkušenosti. Pak to ovšem znamená, že logika je z největší části projevem individuálního vědomí. Objektivizovat logické závěry (soudy) jednotlivce, je právě z těchto důvodů na první pohled téměř nemožné. Objektivovat, neboli učinit je shodné s obecně platnými principy bytí (existence). Kant tímto sdělením (in: *Kritika čistého rozumu*, 1781) převrací definitivně scholastickou logiku, postavenou na Aristotelově učení v naprosto nový způsob chápání reality. A tímto chápáním je, že realita se řídí našimi pojmy a nikoliv pojmy realitou. Proto zde opět můžeme použít jeho větu, že: Bytí není žádný reálný predikát. Neboť bytí je výsledkem do kategorií seřazené zkušenosti; bytí je to, co a jak, si člověk o světě myslí. Pozorujeme, že tyto Kantovy závěry už opět polemizují a dokonce pouze jinak interpretují např. Descartovo: *Myslím, tedy jsem*; nebo Lockovo: *Nic není v rozumu, co by dříve nebylo ve smyslech*; případně Humovo: *Silnější zážitky potlačují ty slabší – bezprostřední dojmy v trvalém postavení vůči idejím navozují jediný stav masli, která tak může reflektovat skutečnost, jíž není nic jiného.*

Uvedené Kantovy poznatky jsou významné pro současnou psychiatrii nebo psychoterapii. Lze jimi vcelku správně určit, na kterém stupni rozumového zaujímání postoje vůči realitě se daný pacient nachází. Zde už nemusí přitom jít o problematiku psychósy, ale o zcela běžnou úroveň duševní nepohody, která však sebou vždy nese určitý typ myšlení v jednostrannosti. Co tedy moderní psychologie z těchto Kantových závěrů dnes zužitkovává přednostně?

Na úrovni klinického sledování pacientů s chronickými úzkostmi, dále depresi, obsedantně kompulsivními sklony, panickou poruchou a poruchou osobnosti máme možnost vidat tendence klientů - myslet - v určité jednostrannosti. Tou je předně upadání k myšlenkové přecitlivělosti, nebo strohosti. Myšlenková přecitlivělost dává přednost pocitovému doprovodu všech úvah, jejich prožívání a vyzdvyhování takovým způsobem, jako by právě to, co pacienta s tímto zaměřením napadá, bylo již skutečností samou. Myšlenková strohost se zabývá všelijakými zákrutami otázek a závěrů, přehodnocování a pochybnostmi, které ve svém výsledku pacientům nedovolují dojít k reálnému rozhodnutí. Oba typy (první humerovský, druhý descartovský) jsou shodně přemáhány asociačním tryskem, z nichž první upadá do pocitového labyrintu nejistoty a druhý do labyrintu domělé logiky. Myslet a jednat na úrovni, kdy prostá situace řešená jako elementární, tedy každodenní událost, těmto pacientům dělá starost povýšenou na problém nerozhodnutelnosti s upadáním do emoční tísně, je ve výsledku neseno celko-

vými ztrátami např. v oblastech studia a interpersonálních vztahů, planování osobního vývoje (tzv. exekutivní funkce), a ve spoustě drobných okolností, které sebou přináší zdánlivé maličkosti dnů.

V rámci psychoedukačního působení tento poznatek nabízí odborníkům cesty ke konkrétní pomoci. Za prvé lze klientům během terapií dopravovat jasné sdělení o tom, které vlastní závěry mohou mít za jisté, možné a pochybné. V zásadě se moderní psychoterapie dnes ocitá ve vztahu k myšlenkovému světu pacienta a jeho psychoedukaci právě na tomto stupni vývoje a působení. A podíváme-li se na vlastní smysl psychoterapií, nebo jejich dnes i rozšiřující se oblast coachingu, stále mají k sobě pouta právě tímto Kantovým postupem: oddělovat jisté, možné a pochybné soudy o sobě a světě svého okolí. Člověk mnohdy upadá do nepředstavitelně komplikovaných komnat vlastní psychiky právě proto, že mu jisté, možné a pochybné usuzování splyne v nerozlišitelnou skrumáž náhledů, vedoucí jej do úzkosti, deprese, popřípadě jiných symptomatik (jako např. disociační porucha). Navíc, pokud se člověk nestará, např. vzděláváním o rozvoj kategorií myšlení, upadá do nejistoty a jeho náhledy na nejrůznější události vykazují deficity v provázanosti názorů. Tomuto postupu se jinak obecně říká: Mít jasno; Mít to v hlavě srovnané. Závěrem tedy – z Kantových kategorií vycházíme, neboť vždy je určitá oblast našeho myšlení součástí předešlé zkušenosti (apriori) a na základě kategorií (jistého, možného a problematického) sobě i vnějším okolnostem přisuzujeme nějakou existenciální

vlastnost. Naprosté většině těchto, jakož i dalších otázek, které zde ještě budeme rozebírat, Kant věnuje svoji pozornost ve výše jmenovaním díle, které se neustále těší velkému zájmu odborníků širokého zaměření.

Bezprostřední souvislost s Kantovými kategoriemi čistého rozumu a apriorismem času a prostoru mají rovněž jeho tzv. antinomie. Jsou, či mohou být vhodně využívány s kategoriemi, jako v jistém smyslu terapeutická témata dobře uplatnitelná při skupinových sezeních. Jedná se o osm výroků, jejichž dokazatelnost nese právě všechny jisté, možné a problematické varianty. Jako způsob tzv. psychohry, mohou antinomie sloužit k podpoře rozvoje komunikačních schopností, stejně jako k navozování systému napětí, účelně řízeného k uvolnění vhodně volenými otázkami (výzvami terapeuta), stejně jako k posilování sebevědomí pacienta, soudržnosti skupiny (kohese) atd. Tyto antinomie zahrnují protichůdné teze: 1. Svět je složený / jednoduchý; 2. Ve světě vládne svoboda / svět je podmíněný přírodními zákony; 3. Svět je nekonečný / konečný; 4. Existuje / neexistuje nejvyšší bytost.

Kant tyto antinomie používá k tomu, aby ukázal na nejednoznačnost lidského způsobu poznání, jistou relativnost jeho kognice stejně jako nutnosti, tyto antinomie respektovat, aniž by tím měl být vyvolán chaos myšlenek. Že mohou tyto teze vyvolávat zpočátku v pacientech nepokoj ovlivněný více emočním zaujímáním postoje než-li argumentací je zcela zřejmé. Mnohdy tedy nejde o obsah jednotlivých tezí, jako spíše o ukázkou přístupů ke komunikaci, jejímu nezvládnutí a tím i vytváření nehostinného

prostředí např. v párovém soužití klientů, případně v soužití s vlastními dětmi, rodiči nebo sourozenci. Komunikace jak známo, tvoří páteř lidského bytí a je nejčastěji i terapeutickou odpovědí na obtíže, s nimiž se klienti potýkají a vedou je mnohdy do symptomatických stavů na samé hranici diagnostikovatelné úzkosti, nebo deprese.

Tak jako mohou antinomie působit jako nástroj komunikační seberepresentace, stejně tak mohou Kantovy zásadní otázky namířené k vnitřním pohnutkám člověka prezentovat potřebu hlubšího promýšlení, zejména sebe samého, tedy na úrovni reálné sebereflexe: Odkud jsem; Kdo jsem; Kam směřuji; Co mohu činit; V co mohu doufat? Tyto, existenciálnímu smyslu a vyjasnění blízké otázky zde stojí na opačném spektru témat, o kterých jsme tak doposud v souvislosti s Immanuelem Kantem pojednali. Souhrnně nahlédneme, že inspirativnost Kantovy filosofie směrem k současné psychoterapii je maximální. Nyní máme před sebou ještě dva okruhy, které tento autor nastínil a zřetelně jimi podpořil psychologická bádání: A) problém transcendentální filosofie a B) otázky kolem tzv. kategorického imperativu.

Transcendentální poznání v Kantově podání znamená, že je třeba vycházet z předem daného předpokladu o tom, co je bytí, aby se člověk mohl na základě ověřované zkušenosti s tímto bytím následně shodovat nebo neshodovat, a to současně v úhrnu toho, co potom uzná či neuzná za hodna označení jako realitu. Je proto zapotřebí ve svém vědomí mít už předem nějaký obraz o světě vyhotovený, aby se vnitřní polemika opírala o porovnání těchto dvou

jevů. Po té je poznání možné jako chápání dvou realit: 1. té, která je uložena v lidské hlavě a 2. té, kterou z tohoto postoje předpokládáme, nebo-li, na kterou transcendujeme, která nás překračuje a je, i přes to, sama sebou. Člověk však má potřebu vlastní obsah vědomí transcendovat (překračovat) tím způsobem, že sebe sama interpersonálním způsobem trvale promítá do světa svého okolí. Jednodušeji řečeno, člověk existuje ve vnucující představě, že jeho bytí směřuje za hranice toho, co je pouze přítomné v čase a prostoru a že tato sebetranscendence je jedním ze základních smyslů jeho života. Z psychologického hlediska Kant odhaluje jedno ze základních určení, tzv. motivů lidského chování.

Závěrem o tomto všestranném mysliteli nahlédneme směrem k jeho kategorickým imperativům. Jedná se o jím stanovené zákony morálky. Jejich dodržováním se má lidská mravnost, nesená na systému hodnot pozvednout k vyšší úrovni vlastního bytí. Trvalá polemika s jejich obsahem stále více napovídá, že se jedná o ideál norem, kterého lze jen těžko ve své úplnosti dosáhnout. Přesto se tyto kategorické imperativy staly jenou z nejdůležitějších filosofí moderní doby. A opět, jako pravidla chování, i když v takto nastavené idealistické absolutizaci, slouží dobře k tomu, aby se v rámci terapeutického působení staly jedním z jeho nejdůležitějších témat vůbec: 1. Jednej tak, jako by se zásada tvého jednání a tvójí vůlí měla stát všeobecným přírodním zákonem; 2. Jednej tak, aby se tvá vůle svojí zásadou (maximou) mohla považovat za všeobecně zákonodárnou; 3. Jednej tak, aby ses choval k

lidství jak v osobě tvé, tak v osobě druhého, jako k účelu a nikdy jako prostředku. Dodejme ještě, že takto Kantem nastavené morální zákony upřednostňují a zdůrazňují autonomii, osobní odpovědnost a morální vztah člověka ke svému okolí.

§2. JOHANN GOTTLIEB FICHTE (1762 – 1814)

Tam, kde Immanuel Kant zdůrazňoval nutnost promyslet dosavadní způsoby, jimiž člověk uvažuje o realitě a o sobě samém, tam naopak Fichte vyzvedával potřebu uvádět Kantovy myšlenky v konkrétně realizované činy (Tathandlung - jednání). Filosofie by se dle tohoto přístupu měla s praktickou činností umět konfrontovat. Pouze tak může ověřovat správnost svých závěrů. V mnoha oblastech, např. u transcendentálií nebo učení o kategoriích čistého rozumu, tohoto požadavku však dosáhnout nelze. Jestliže je filosofie činnost, potom je to myšlení jako způsob seberealizace, kterou již za činnost považovat lze. Neboli, filosofie ve smyslu praktického vyjasňování své osobně existenciální situace a z ní potom vybírání motivů pro následné jednání. Je tedy patrné, že Fichteho prakticismus ve filosofii byl ovlivněn nadšenými idejemi francouzské revoluce. Neboli uskutečňování idejí za cenu revolučních změn. Kant upřednostňoval naopak cestu postupných reforem, která však musí začít v hlavě každého jednotlivce zvlášť.

Z psychologického hlediska je toto polemika o dvou systémech. Na jedné straně umírněnost beroucí si za své promyšlení motivů a nástrojů provedení, kde hlavním kri-

térem je detail a morálka (Kant), na straně druhé dynamika až živelnost (Fichte) podporované trvalou reflexí k vlastnímu Já (viz níže v tomto textu). Morálku a morální zákony (kategorické imperativy) stanovené Kantem sice Fichte pro jejich význam nepopírá, pouze nemá zapotřebí podmiňovat je všeobecnou platností, když stejně tak ve svých obměnách mohou dobře sloužit i jednotlivci, aniž by vždy nutně měly přesahovat k tomu, chtít „se stát obecným přírodním zákonem“. V tomto bodě Fichte zdůrazňuje pozitivitu osobního egoismu. Ten totiž spočívá v tom, že jím člověk sám sebe motivuje k činnosti, k překonávání přírody a z vnější reality dělá věc vlastního zájmu. Rozumějme dobře těmto Fichtovým úvahám. Pozitivita egoismu spočívá v tom, že se člověk vzdává toho, co je již překonané, přítomnost zpracovává sebekriticky a nahlíží svoji vlastní budoucnost jako cestu seberealizace. Pouze dynamika individuálních zájmů, střet množství nejrůznějších Já, dělá společnost pozitivně konkurenceschopnou. V tomto ohledu je Fichte nesmlouvavý. A pokud se všechny nadhozené způsoby používání filosofie shodují s morálními zákony, není důvod, aby taková filosofie nemohla obstát ve své vlastní budoucnosti jako duchovní výraz člověka nebo i celých společenství. Jisté nebezpečí, kam může taková filosofie směřovat, si lze z těchto Fichtových závěrů odvodit, zejména, propojíme-li ji s obsahovým přístupem vlastních záměrů vůdců druhé světové války. Tímto zneužitím ovšem prošli i mnozí jiní myslitelé, jako např. Schopenhauer, Nietzsche, Scheler, Spengler, popřípadě až v poválečné době i Heidegger.

V jedné z nejtěžších filosofických knih dějin západního myšlení: Vědosloví (1794), Fichte použil následujícího obratu: Já se klade prostřednictvím Ne-já.

Fichte tímto výrokiem jako ústřední tezí své filosofie značně překračuje její hranice směrem k psychologii. Vědomí a sebevědomí ještě více než-li Immanuel Kant činí vlastním problémem. Toto vědomí o Já, nebo chceme-li vědomé Já, se nemůže utvářet dle Fichta v nějaké pro sebe izolované existenci. Já je od prvopočátku lidského bytí nastavené, co by konfrontační jsoucno. A, aby se mohlo vytvořit něco jako vědomí o sobě samém, musí tomuto výsledku předcházet celá řada dílčího sebezporovnávání se světem svého okolí (sem je třeba zahrnout rovněž poznávání vlastního těla). Otázkou ovšem zůstává, existuje-li nějaké obecné vědomí k němuž individuální vědomí směřují, nebo, existují-li pouze individuální vědomí a z nich pocházející seburčení na podkladě souhrnu, či výměny vzájemně konfrontovaných zkušeností?

Vývojová psychologie z těchto určení rovněž respektuje, že člověk se nerodí s vědomím, ale pouze s předpoklady individuální zkušeností vědomí postupně nabývat a rozvíjet. Svého Já člověk tedy dosahuje teprve uskutečňovanými kontakty s vnější realitou, nebo-li s: Ne-já.

Když domyslíme tento Fichteho postřeh, je zřejmé, proč nebyl v oblibě např. u církve. Kontrární vztah Já a Ne-já také totiž vysvětloval princip antropomorfisace. Tedy, člověk si realitu vysvětluje na podkladě své individuální zkušenosti, a tuto zkušenost do reality promítá, a to tak, jak se mu tato zkušenost upevnila ze vztahu (kon-

frontace) Já a Ne-já, a po té se stala předmětem vlastního vědomí. Trvalá celoživotní rekonstrukce vztahu Já a Ne-já je konečně také vlastním principem učení a seberozvoje, sebevzdělávání. Jestliže se v dějinách západního myšlení někomu podařilo dostat vůbec nejbliž k pojmu vědomí, lze se oprávněně domnívat, že to byl právě J. G. Fichte.

Využití vztahu, či rozdílu Já a Ne-já v současné psychoterapii nebo i dalších psychologických disciplínách je značně široké, aniž bychom si to již pro jeho samozřejmost modifikací plně uvědomovali. Předně je na tomto principu postavená celá psychoanalýza od chybných úkonů dále přes založené konflikty, výklad snů a práce se symptomovým jednáním pacientů s psychiatrickou diagnózou, stejně jako kognitivně-behaviorální terapie, která staví na principu sebepozorování (intro a extrospekce) a volbě prostředků, jimiž dotváří pacienti vlastní motivy chování; stejně tak je tomu v případě logoterapie, kde je hlavním vodítkem stále určitější zvědomování sebe sama a z tohoto zvědomování pocházející požadavek odpovídat si na otázku: Co ještě život očekává ode mne? V tomto výčtu terapeutického uplatnění konfrontace Já a Ne-já, bychom mohli pokračovat. Pokusme se spíše poukázat na to, jaká je obsahová stránka takového použití na jedné, pouze naznačené kazuistice.

Klientka interpretuje nešťasný vývoj jejího deseti letého vztahu s manželem. Zpočátku všechnu svoji psychickou tíseň opírá o to, jak hluboce se jí dotýká, když jí manžel ponižuje hrubými nadávkami; do jedné řady dává

i to, jak stejný způsob komunikace musela jako malá holka snášet od svého otce, stejně jako tomuto nepříjemnému verbalisování byla vystavována i její matka. Důležitou větou bylo víckrát se opakující: Naučila jsem se s tím žít, myslela jsem si, že to ve svém vztahu také zvládnou. Tedy, zraněné Já na sebe vážalo pozornost, ovšem nepřekročilo sebe samo ke konfrontaci, neboť zůstalo vězet v onom submisivním ponížení. Ne-já se projevovalo ve své dynamice a tak, tento klientkou naučený způsob přijímání vnějšku nepoukazoval na nic, co by bylo neznámé. Já a Ne-já zůstali oddělenými způsobem: Ne-já se projevuje a Já trpím. Celá situace mnohdy bývá u těchto případů o to zamotanější, oč více se na počátku takového vztahu objevují očekávané impulsy lásky, které však ze strany rodiče (zde otce) již dávno pominuly. Takový moment potom násobí zájem do nově se rodícího vztahu jít, i když náznaky dynamického působení, ukazující na možnost nebezpečí budoucího ponižování jsou zcela zřejmé, nic méně přehlížené, ba potlačované. Já se následně ukotví v sebelítosti, což vnější dynamické Ne-já, tedy v tomto případě partner klientky chápe jako prostor k tomu, dovolovat si ještě víc. Partner se svým Já zase podle svého naučeného vzorce chování už při seznamování vycítil možnost toto Ne-já (svoji partnerku) dostávat pod tlak a tak potvrdit vlastní oprávněnost jednat tímto způsobem, protože pasivitou k tomu bylo dáno svolení. Pro jedince s touto dynamikou jsou tak lidé se submisivními sklony bráni za hloupé, nesoběstačné, s nutností stále jim něco vysvětlovat, kontrolovat je atp. Tam, kde se Já jednoho chce trva-

le podřizovat, se Já druhého chce povyšovat. Já, které je submisivní vnímá druhého vždy jako Ne-já a Ne-já, které je dynamické, si Já druhého přivlastňuje a Ne-já přehlíží.

Ještě poznámka k pojetí kategorie člověka. Fichte, stejně jako ostatní myslitelé německé klasické filosofie, přestupuje z mechanistického názoru o bytí k názoru dynamickému. Tedy od kauzálního pohybujícího se dění v přírodě k dění jehož podstatou je vývoj. Tato změna je zásadní v celém pojetí člověka. Jestliže až doposud, do druhé poloviny osmnáctého století byl člověk vykládán jako bytost plně podřízená aktu stvoření a na něm závislá, potom v dynamickém pojetí, se člověk vyvíjí podle osobně biologických kritérií a nabývá vědomí jako svobodného stupně sebe sama, na jehož vrcholu je sám lidský duch – např. jeho schopnost utvářet své bytí v podobě morálky, práva, náboženství, co by stavu myslí, nebo i umění, či vědy a filosofie jako takové. Dokonce pozdější marxistická filosofie tuto verzi výkladu přebírá a podporuje ji tvrzením o tom, že má-li se člověk stát člověkem, potom musí jít proti přírodě; neboť, zůstal-li by člověk vězet ve své rané podobě vývoje, která ještě neusiluje o seberealizaci vědomím, nikdy by se člověk člověkem nestal. Jak dalece se vědomí podílí na utváření člověka, může sice být spornou otázkou, ovšem je fakt, že schopnost řídit své činy s plným podílem sebeuvědomování si jejich přesahu za horizont pouhé přítomnosti, dělá ze stavu jakési dané situace - věc - kterou je ovládána budoucnost osobním zájmem a tedy i vlastní vůlí. Z psychologického hlediska se zde nabízí až příliš rozšířená asociace na to, že za

všechno si může člověk sám, nebo naopak, že může dosáhnout čehokoliv, co bude chtít. Tento antropologický dynamismus je však možné chápat i tak, že je zapotřebí střízlivé, odpovědné volby sebe sama, kterou by měl přebírat každý jedinec v jistém dílu za dopady, které, byť fragmentárně, mají rovněž tak vliv na jedince v jeho (našem) okolí, bez vyjímky. To, že neodpovědnost v mravních postojích zůstává v personálním okolí otištěná prakticky navždy, nebo z druhé strany tzv. hryže osobní svědomí, není zapotřebí nijak zvlášť zdůrazňovat a rozvíjet. Pro psychologii to ovšem je jedno z důležitých témat. Mnohdy právě svědomí, které se stane obsahovým tématem založeného konfliktu, může a také způsobuje nemalé obtíže, které postupem let nasměrují jedince až k neurocistní pozici s chronickým upadáváním do úzkostných stavů, popřípadě i deprese. Jednou z dynamických složek bytí člověka tak je, trvalá vazba na minulé zážitky, jejich modifikace do aktuální věkové a existenciální situace a tu méně, tu více, podléhání jejich vlivu v systému sebepojetí v aktuální životní fási. Zde tedy nahlížíme do připraveného materiálu, který později Sigmund Freud (1856 – 1939) učinil tématem svého monumentálního díla. Historie se nutně musela, nějakým dílem, na této přípravě podílet. To už je její úděl. Mezistupeň, který však musel ještě nastat, než mohla psychoanalýza dosáhnout na svůj vrchol, spočíval ve vystoupení psychologických experimentátorů (Wundt, Volkelt, Lipps aj.). Ti všichni s představiteli německé klasické filosofie rovněž tak polemisovali. Jejich hlavním tématem nejčastěji byl Kantův apriorismus a je-

ho porovnávání s kognitivně rozvíjenými výzkumy - vědomí a smyslové vnímání, vědomí a řeč, vědomí a emotivita, vědomí a duševní poruchy, vědomí a sebevědomí...

§3. Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775 – 1854)

Třetí autor filosofických pojednání, kterým se zde budeme zabývat, představuje opět originálního myslitele období německé klasické filosofie. Vzhledem k tomu, že už jsme naznačili přednostní zájem i předchozích badatelů o přírodní filosofii, noetiku a filosofii člověka, nebude tomu jinak ani v případě F. W. J. Schellinga. Všechny tři okruhy filosofického zájmu tohoto autora, proto budeme moci vhodně interpretovat rovněž tak v souvislosti s moderní psychologií, aniž bychom se nebezpečím dalekosáhlých závěrů prohřešili jeho skutečnému obsahu a zaměření.

Bytí, v němž se člověk pohybuje, představuje podle Schellinga stupně protikladných určení přírody (kladné, záporné, chladné, teplé, malé, velké, v pohybu, v klidu...), tedy určení, která jsou nutná k tomu, aby se příroda ve svém dynamickém nastavení mohla vyvíjet. Nutno přiznat, že v tomto ohledu už se nechal slyšet rovněž starověký myslitel pré-sokratovského období, Herakleitos, popřípadě stejným směrem uvažoval také Empedoklés. Jenže u Schellinga se k těmto vnitřním protikladům přírody přidává ještě určení poukazující na to, že tento vývoj se děje po stupních a má smysl vzhledem k tomu, že vývoj není pouhé směřování k dovršení základního určení,

jako např. embryo – plod..., ale nese sebou celou řadu určení předešlých. Tudíž vývoj nepředstavuje pouze směr dopředu, ale má-li být určitý, nemůže přestat obsahovat důležité součásti těch vývojových stupňů, kterými už jednou prošel. Vývoj znamená, že dosažené stupně na sebe navazují, prolínají se a fixují své znaky (níže – Hegel).

To, že Schelling velmi přesně vymezil strukturu genetického rámce vývoje, není třeba zvlášť zdůrazňovat. Tento a jemu podobné modely se konečně ujímaly rovněž v Mendelově teorii a následně byly uplatňovány a dokazovány také v jeho experimentech, které prováděl v Brně, když objasnil genetickou zákonitost předávaných znaků u obyčejného hrachu. Jako poznatek zde sloužil ve výsledku fakt, že jsou tedy geneticky zjistitelné fyziologicky předávané fragmenty u rostlinných objektů. To, že by se u člověka mělo jednat o něco podobného, pobuřovalo ovšem nejen církve, ale také nemálo těch, kdo náleželi k vědecké veřejnosti. Nebylo vskutku nijak představitelné, natož myslitelné jako seriósní hypotéza, že s genetikou hrachu má něco společného také člověk, toto nejvýše položené dílo boží. Schellingův vstup do filosofie přírody samozřejmě v jeho době nebyl s genetikou a mendelismem ani zdaleka spojován. Ty dva od sebe dělilo sto let. Ovšem opět zde nahlížíme na další provokativní oblast, k níž i psychologie byla nucená zaujmout své stanovisko.

Schelling svůj pohled na úzce provázaný vývoj (tedy něco jako genetiku) opírá o pojem ducha. Duch je terminus technicus, kterým se v německé klasické filosofii dotvářela myšlenka o vzájemně provázaných souvislostech

mezi instinktivním zaměřením nevědomého organismu v jeho raném stádiu vývoje a dál, směrem k jeho završenému stádiu, neboli duchu, jako takovému. Duchem je míněná tvořivá inteligence v podstatě stejným způsobem, jak tento pojem používáme v současnosti. Bez nadsázky můžeme říci, že Schelling připravoval cestu genetiky.

Dokázat zpřízněnost geneticky předávaných znaků, ovlivňujících fungování lidské psychiky lze však v současnosti výhradně prostřednictvím molekulární biologie. Díky ní, lze u některých neurologických poruch, majících vliv na psychiku člověka, lokalizovat postižené místo na zjištěném chromozomu, aniž by však již tímto bylo automaticky umožněno pacienta vyléčit. Tak zvaná chromozomální postižení tvoří dnes v rámci psychiatrie vcelku jeden z nejbouřlivěji se rozvíjejících oborů, aniž by tomu mnohdy dosažené léčebné výsledky odpovídaly očekávaným způsobem. Vrozené a nevyléčitelné vady procentuálně stále převažují.

Uvedenými souvislostmi s nimiž je Schellingova filosofie propojena ještě zdaleka není jeho vztah s psychologií vyčerpán. Dalším zajímavým bodem v jeho učení je pojetí tzv. subjekt - objektového predikátu. Schelling totiž v roce 1800 uveřejňuje práci: *System transcendentálního idealismu* (české vydání – Oikoymenh, 2015), kde se tak trochu vrací k přeformulování vztahu mezi přírodou - objektem a lidským duchem – subjektem. Záklaním osou knihy je, že tak jak se dá vysvětlit vznik ducha z neživé a živé přírody, lze stejným způsobem vysvětlit přírodu a neživé entity z tohoto ducha. Proto je jeho systém

zván transcendentálním idealismem, neboť příroda sama sebe přesahuje v duchu a duch sám sebe přesahuje v přírodě (objekt rovná se subjekt, subjekt rovná se objekt). Možno říci, že teprve v posledních letech, je opět tento Schellingův modus v předmětu zájmu, a to právě u psychologů, vcelku logickým způsobem.

Tento vztah k psychologii vychází u subjekt – objektového predikátu ze vztahu těla a duše (termín duše se dnes vrací ke svému původnímu významu a je ekvivalentem termínu psychika). Tělo jako objekt, duše jako subjekt. Patrně pozornému čtenáři v těchto souvislostech neuniká, že je tu řeč o psychosomatice. Schelling totiž tímto vyzvednutí vztahu subjekt – objekt / objekt – subjekt oživil starý problém, ovšem tím, že mu přisoudil opět dynamickou stánku vnitřního působení, vzdal se prorockých určení typu: vztahem subjekt-objekt a objekt-subjekt jsou vysvětleny zákonitosti existence..., dokázal udržet toto dualistické podmínění v autonomní sféře, podobně, jak tomu chtěli Kant i Fichte. To, že na sebe tyto fenomény působí je jedna věc a to, že ovšem nelze z tohoto vzájemného působení dopředu vyvozovat jisté závěry, typu: co z tohoto vztahu vznikne, je opět jen druhou věcí téhož. K čemu potom má taková filosofie v psychologii sloužit? Předně k tomu, že je zapotřebí si ve vztahu k člověku a jeho psychice stále zpřístupňovat tento vztah, udržovat je živým v systému jednotlivých pozorností, kterými si objasňujeme lidské bytí v celku. Provázaností těla a psýchy, stále konkrétnějším způsobem prohlubovanými znalostmi tohoto vztahu, ocitáme se na samém prahu nového pří-

stupu zejména v diagnostice a léčbě duševních poruch. Nedejme se ovšem mýlit jednou okolností. Laická veřejnost ráda podtrhuje, že v dávné minulosti se psychosomatická témata již úspěšně stala součástí léčebných postupů. S tímto názorem lze souhlasit jen okrajově. Přítomnost je nesena zcela jiným životním stylem, vznikem jiných syndromů a symptomatologie, jiných duševních poruch než dříve, stejně jako jejich jiným průběhem. Tradiční léčitelství může mít své dílčí úspěchy zpravidla ve formě placebo efektu, ovšem jen stěží bychom s ním uspěli v plošně uplatňované medicíně a vynecháním, či dokonce popřením veškeré dosavadní vědy a technických vymožeností v lékařství, o prodražení ani nemluvě. Téma subjekt-objektového predikátu je však vhodné evidovat a cestou komunikace si vyjasňovat existenciální hlediska pro jejich zlepšování. Existence je totiž zásadním výrazem transcendovaného vztahu: subjekt-objekt...

Sám Schelling tento moment své filosofie, tedy její transcendenci uchopuje ve třech rovinách: poznání, jednání a umění. Jestliže se příroda vyvíjí od své neživé entity (základní látky – teplo, světlo...) k entitám živým (buněčné organismy, rostliny, živočichové), je její završení v lidském duchu a tedy v jeho nejvyšší tvořivé síle (umění), logickým vyústěním celého tohoto procesu. Obrácený vztah, který směřuje od subjektu (ducha) k objektu (přírodě) a je z tohoto subjektu jej možné takto vysvětlit, sestupuje tím způsobem, že duch poznává (věda) a napodobuje přírodu a dále využívá jejího bohatství, aby se udržel při životě. Příroda vzniká z ducha tím způsobem, že se

duch o tuto přírodu stará. Starost o svět svého okolí, představuje základní stupeň existence člověka.

Když v současnosti pracujeme s klienty, kteří prochází naročnějším životním obdobím, často se jich dotazujeme, zda by mohli vyjmenovat nebo popsat zásadní body své minulosti, o kterých se domnívají, že by se mohli spolupodílet na jejich aktuální psychické tísní. Ve své poradenské praxi jsem se neseťkal ani v jednom případě s tím, že měl-li klient zachován základní náhled na svoji minulost a byl schopen v jakési časové ose, ontogeneticky svůj problém interpretovat, tak nebylo vynecháno téma přírody. Ať už se jednalo o dětské prázdninové pobyty v přírodě, u partnerů o společně trávený čas na dovolených, případně její zastupitele, jako jsou domácí mazlíčci, nebo spory o nemovitosti a pozemky v přírodním prostředí. Subjekt a objekt, duch a příroda si v životech neurotiků, depresivních pacientů, schizofreniků aj. tak vždy nachází pevné místo a hraje mnohdy i zásadní roli ve vývoji a dalším průběhu, jejich duševní poruchy. Verbalisovaná argumentace zde má rovněž své nestatupitelné místo: Od té doby, co se o prázdninách stalo, že...; Když jsme se přestěhovali z našeho domu na venkově do města, tak...; Do té doby, než jsme začali plánovat, že bychom si postavili nebo koupili dům se zahradou, tak...; Jako malá jsem si vždycky přála mít psa...; Když jsem poprvé viděla toho našeho králíka v kuchyni..., atp. Subjekt objektový vztah je tedy zásadním v nejednom případě utváření duševní tísně, pakliže v něm nad to ještě svoji důležitou roli hrají, samozřejmě, nezvládnuté emoce.

I přes všechnu snahu, zůstat na straně objektivismu se Schelling nezbavil toho, aby přírodu neoznačoval rovněž jako souhrn sil, které se projevují, co by duch o sobě. I v tomto smyslu je nutno přiznat, že tak, jak jeho filosofie postupně pronikala do německého školství a šířila se dál do okolních zemí zanechávala za sebou tuto stopu romantismu. Je to stopa poměrně důležitá. Jestliže má existovat něco jako duch přírody, proč ne, jestliže tento duch způsobuje těsnější přiblížení člověka přírodě a nikoliv vytváření vzájemných propastí. Schelling subjekt-objektovým predikátem značně posílil pozitivní snahy člověka, zabývat se přírodou, co by sobě rovnou existencí, což ještě do nedávné doby (1800) nebylo, vzhledem k teologickému učení, o boží svrchovanosti, až takovou samozřejmostí.

§4. GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL (1770 – 1831)

Dostáváme se k poslední ze čtyř zásadních osobností německé klasické filosofie. Sám Hegel, se až sebestředně považoval za završitele dějin západního myšlení. Nutno mu ovšem přiznat, že toto sebeoznačení lze přijmout a autorovy jej přiznat oprávněně. Není to nějaký duchem chudý egoismus. Hegel totiž zcela logicky poukazuje na to, že má-li filosofie mít možnost rozvíjet se dál, potom je to pouze absolutní důraz na její duchovost, neboli důraz na to, že duchem je zde vlastní myšlení a z něj povsávající motivy a v posledku i konkrétní jednání a činy nejen společnosti a velkých dějinných celků, ale stejně tak i každého jednotlivce bez výjimky. Filosofie, to je totiž v

každém okamžiku promyšlený důvod, proč a jak existovat vzhledem k čemukoliv, co je aktuálně, minulostně, ale i budoucnostně v bezprostředním kontaktu s naší myslí (čímž může být a jest i to, co jest myšleno), popřípadě, co je z tohoto kontaktu vázáno k reálně tělesnému bytí. Už z tohoto naznačeného exposé Hegelovy filosofie je patrné, že se její tvůrce neobává v jistém smyslu syntetizovat myšlenky svých tří předchůdců do jednoho celku: Apriori, Já a Ne-já, Subjekt-Objekt jsou jen pomocnými výrazy pro sumu reálného života, který nemůže být vyčerpán těmito filosofiemi, ale naopak, jimi každá filosofie a život musí teprve začínat. V tomto obratu je pro další vývoj filosofie něco příslovečného. Hegel, tak jak tuto myšlenku prosazoval ve vlastním výkladu dějin filosofie poukázal praktickým způsobem na to, že průběh historie myšlení se nevyčerpává a nezaniká svojí dobou, ale naopak nabíjí bezprostřední budoucnost a dost možná, že i na přeskáčku, budoucnost, která je teprve za tou nejbližší, jež se má uskutečnit, tedy nikoliv v bezprostředně navazujícím historickém celku, ale až v nějaké fási po něm.

Aby se takový vývoj skokem mohl uskutečnit musí mu předcházet rozumné nabývání sebe sama (co je skutečné, to je rozumné a co je rozumné, to je skutečné). V prvním bodě vzniku jsoucnosti se nachází logika, neboli existenci, ještě než nastane, předchází, obrazně řečeno rozvaha o tom, jaká by vlastně měla být. V druhém bodě je to příroda, nebo-li všechny ty různé jevy, od neživé k živé skutečnosti, které se střídají pomocí zákonů, navazují na sebe, vylučují se, aby v nových formách bytí opět

spolu splynuly. Třetí součást tohoto systému tvoří duch. Má sám o sobě opět tři kategorie – objektivní duch (okolitý svět), subjektivní duch (právo, morálka, stát...), absolutní duch (filosofie, umění, náboženství). Do vlastních detailů propracováno, Hegel dále tuto filosofickou stavbu analyzuje v *Subjektivní* (1812) a *Objektivní logice* (1816), stejně jako ve své dokonale propracované *Fenomenologii ducha* (1807) a *Encyklopedii filosofických věd* (1817). Co tedy Hegelova filosofie nabízí moderní psychologii?

Až doposud (1831) se psychologie zabývala přednostně vztahy mezi vnímáním, myšlením, vůlí, emotivitou a morálkou. Takto ji v jejím uchopování rozvíjeli racionalisté, empirikové a sensualisté. Navíc, ze závěrů, které z těchto pozorování dělali, odváděli poznatky směrem k filosofické ontologii, čili směrem k nauce o bytí. Tedy vnímání, poznání a chápání bytí z jeho nabývání cestou k teorii vědomí. Toto období vývoje psychologie dnes chápáné takto ve svém tradičním a ještě značně filosofickém modelu, má samozřejmě své nezastupitelně důležité místo. Psychika se postupně stává rozhodující v kontaktu s realitou. Hegel jí posouvá o značný kus dál. Za prvé ne tvrdí, že jeho závěry jsou jisté, ale nadhazují možnosti, jak se vnímavost a rozum vzájemně o poznání a prožívání reality dělí. Tento ústupek filosofickému dogmatu směrem k psychologii (noetice) dělá Hegel tím, že uvažuje tzv. dialekticky. Zejména ve *Fenomenologii ducha* na několika místech uvádí, že vývoj se odehrává tím způsobem, že na prvním místě stojí možnost, jak být (Aristote-

lův pojem), dále je zde skutečnost působení sil, které tvoří základ přírodního bytí, po té je zde první dosažený výsledek, např. konkrétně živé jsoucno; toto jsoucno v sobě podržuje všechn svůj předchozí vývoj, aby se v dalším působení s ním ztotožnilo, ovšem jen natolik, nakolik je pro danou realitu zapotřebí; následně dochází k popření (negaci) těch historických vlastností, jež daná přítomnost nemá zapotřebí, aby se tak na vyšším stupni uskutečnil zlom k utvoření takového jsoucna, které jako zcela nový druh bytí potvrdí sebe samo. Takový vývoj se neděje po linii, ale ve spirále s nekonečnou řadou vzájemně se postupujících kruhů po její ose – marxistická filosofie tento model přebírá a upřesňuje v tzv. materialistické filosofii přírody. Tuto chvíli je ještě celá problematika Hegelova přínosu moderní psychologii zastřena spekulativním vyjádřením, které jsme tedy v předešlém nastínili.

Podívejme se na toto jeho pojetí vývoje jinak. Přicházeli odpůrci a přívrženci tohoto podání. Ve vědecké oblasti, kam svými experimentátory moderní psychologie zajímající se o neurofysiologická zdůvodňování funcce lidské duše směřovala, se začalo hovořit o naprosté nemožnosti, mít jistotu psychického vývoje. Psychika je součástí lidského organismu, je to svůj vlastní svět a řídí se těmi zákony, které jsou součástí pouze osobní zkušenosti se světem. Každý člověk je natolik sám sebou, že právě z hlediska své osobní psychologie zvládnání života, nelze na něj uplatnit obecně platná měřítká, zejména, hovoříme-li např. o emočních projevech, schopnosti mít vůli pro překonávání překážek, nebo jisté závěry stran toho,

že např. depresivní pacient se bude chovat nějakým standardním způsobem. Naopak, psychologie si musela a znovu musí osvojovat fakt, že existuje rovněž duševní vývoj nemoci, její etiologicko-symptomový obraz, který se mění na základě subjektivních potřeb a vnějších vlivů prostředí, kde se pacient právě nachází. Dialektika vývoje tímto vztahem k duševní nemoci poukazuje na svůj opačný rámec. Tak jak může vývoj směřovat ke svému stále pozitivněji a samu skutečnost překonávajícímu završování (od pudu k inteligenci), stejně tak může vývoj zahrnovat proces opačný, tedy regres. A že takové vnitřní programy u duševních nemocí existují máme dnes již potvrzeno z bezpočtu studií konkrétních pacientů a klinických pozorování. Člověk se však ani tentokrát nevzdává a formou nejrůznějších terapií, reedukací, či psychosociálních podpor, hledá jak v podobných případech umožňovat pacientům navracet se do plnosti života, alespoň nějakou mírou optimalizace jejich duševního stavu. Pokud bychom si neosvojili Hegelovy modely vývoje, jen stěží bychom dnes byli schopni tolerovat duševní nemoc jako stav mysli, jenž má vždy naději na to, aby se jeho patologický projev zlepšil, nebo, není-li tato naděje z objektivně fyziologických důvodů možná, potom alespoň v pracovní terapeutickém přístupu spoluvytvářet pacientům důstojný život v zařízeních, která slouží k tomuto účelu. Kognitivně behaviorální psychoterapie např. výrazným způsobem tuto dialektiku vývoje duševních poruch respektuje samou podstatou metody přístupu k práci s klientem. Její pracovní zaměření je namířeno v první řadě na tzv. intro-

spektivní složku pacienta, neboli sebezpozorování v rámci vnitřních pohnutek, které se stávají motivy pro vnější projevy (behaviorální) chování. Upřednostňuje záznamovou seberflexi pacienta, aby si mohl vést v jistém smyslu statistiku terapeutického vývoje a sledovat tak období zlepšení nebo období zhoršení svého psychického stavu. Konečně jedním z terapeutických požadavků současných přístupů ke klientům se stal právě onen shrnující popis dosažených výsledků mezi dobou zahájení psychoterapie a dobou aktuálního duševního stavu pacienta.

Hegel tedy nabízí model vývoje, který téměř univerzálně prostupuje právě všemi psychoterapeutickými systémy. Klienti nejčastěji na začátku jednotlivých individuálních nebo skupinových sezení kladou terapeutům otázku typu, zda si myslí, že mu (pacientovi) tato terapie pomůže a jak to bude dlouho trvat. Terapeuti jsou v této souvislosti školeni k tomu, aby pacientům odpovídali popravdě: do jaké míry bude naše spolupráce úspěšná závisí od toho, kam všude ve vaší psychice budeme moci nahlédnout; od toho se bude odvíjet rovněž i délka terapie. Jinými slovy, terapeut ví, že se jeho práce s klientem bude odehrávat po stupních ve spirále, kdy se mnohdy budou nacházet v pomyslném kole problémů, které se bude jevit, jakoby se na chvíli zastavili v čase, a pojednou opět jejich práce poskočí o kousek dál a proces pozvolného uzdravování se bude opakovat. Ve fázích, kdy se klienti během terapie nachází opět v kruhu na spirále, jsou rovněž významně zranitelní vlastní nedočkavostí. Mají dojem, že se jejich stav nezlepšuje a chtějí spolupráci ukon-

čit, nebo prostě přestanou docházet. Stejně tak, dojde-li k uzavření jednoho kruhu, nabývají falešného pocitu, že už je další terapie zbytečná. Sebe-negace je rovněž tak součástí tohoto terapeutického procesu, jestliže pacient přes všechnu dobře zvládanou terapii i přesto nenachází dostatek pozitivních motivů, k tomu vyvázat se postupem času z jejího režimu. Nepředpokládaná závislost pacientů na terapiích bývá častá a poukazuje nejednou na to, že jejich duševní vývoj v terapii nachází jistou míru útěchy, která ovšem ztrácí výhledy na uzdravení. Podobné duševní stavy se mohou a také stávají předmětem znovu a znovu vyhledávaných terapií, znovu a znovu podstupovaných přenosů na terapeuta a tedy stále živených duševních obtíží propojených s fixací na tzv. založené konflikty.

=====

Immanuel Kant

Kritika čistého rozumu, Praha (nakl. Oikoymenh).

Johann Gottlieb Fichte

Systém všeobecného vědosloví, Praha (nakl. Oikoymenh).

Friedrich Wilhelm Joseph Schelling

Systém transcendentálního idealismu, Praha (nakl. Oikoymenh).

Georg Wilhelm Friedrich Hegel

Fenomenológia ducha, Bratislava (nakl. Kalligram).
V nakladatelství Oikoymenh nyní ohlášeno v přípravě do tisku.

*Jediná podoba v níž existuje pravda je pojem.
(Hegel)*

© Adamec Jiří

**NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE
A JEJÍ PŘÍNOS MODERNÍ
PSYCHOLOGII**

Adamec Jiří - Filosofický seminář - Katedra teorie

Neprodejný výtisk.

2018

A6, 100 výtisků